

Záróbeszámoló a
„Terepkutatások és anyagfeldolgozás (nyelvjárások, népi
műveltség) Mongóliában és Kína mongol nyelvű népei közt”
című, 100613 azonosítójú projektről (2012–2016)

Témavezető: Birtalan Ágnes

ELŐZMÉNYEK ÉS KITŰZÖTT FELADATOK
A PROJEKT CÉLJÁNAK ÉS AZ ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREKNEK A RÖVID
ÖSSZEFOGLALÁSA

A projekt előzménye több korábbi OTKA-pályázat által, továbbá egyéb forrásból (British Academy STEIN-ARNOLD Exploration Fund, <http://www.britac.ac.uk/stein-arnold-exploration-fund>; a magyar AMFK; a tajvani Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange, <http://www.cckf.org/en/about>) támogatott kutatás, melynek célja a Mongol Köztársaság (elsősorban Nyugat- és Észak-Mongólia), és más országok, elsősorban Kína mongol nyelvű népcsoportjainak a sokoldalú kutatása terepmunka során.

A kutatási tervzetben az alábbi célt tűztük ki:

„Az expedíció fő célja az élő szóbeli hagyomány, valamint az ahhoz kapcsolódó archívumi háttér dokumentálása (elsősorban hangzó- és képanyag gyűjtése) és feldolgozása (különböző résztémák publikálása, adatbázis létrehozása és bővítése). A már meglévő adatbázis folyamatosan kerül elemzésre, közzétételre és kiindulópontja az újabb kutatásoknak is, tehát a kutatói és feldolgozó tevékenység folyamatossága kulcsfontosságú.”

A kutatás és feldolgozás módszertana, a korábbi években folytatotthoz hasonlóan elsősorban a Ligeti Lajos és Kara György mongolisták által kialakított filológiai módszer, melynek központjában a szöveg áll. Terepkutatásunk esetében a hangzó szöveg, a szóbeli hagyomány feldolgozása. Az anyagot rendszerező elvek közül a jelen időszakban is a még élő hagyományok gyűjtése és dokumentálása volt a legfontosabb, de összhangban a munkatervvel vizsgáltuk a hagyományörzés és -vesztés, és az akkulturáció folyamatait.

Az előző OTKA-pályázatom folytatásaként a célcsoportok közül kiemelt helyet foglal el az ojrát népcsoport kutatása, melynek tagjai Mongóliában, Kínában és Oroszországban is élnek. A projekt időszakában az OTKA pályázat keretében kutattuk a mongóliai ojrátokat, a kínai Csinghaj (Qinghai) tartománybeli ojrátokat, valamint más forrásból finanszírozva sikerült anyagot gyűjteni az oroszországi ojrátok (kalmüök) közt.

A kitűzött célokkal összhangban a népcsoportok és régiók kiválasztásánál az előzőekhez hasonlóan voltak olyan területek, ahova új adatfelvétel és adatpontosítás céljából tértünk

viszra, és olyan területek is, amelyeket újonnan vontunk be a terepmunkába (részletesen lásd alább a „Projekt lezajlásának kronológiája” cím alatt).

A PROJEKT LEZAJLÁSÁNAK KRONOLÓGIÁJA

A munkatervben szereplő éves kutatási ütemezésnél már jeleztem, hogy az ott megadott sorrendiség számos körülmény miatt változhat úgy, mint az adott országban (Mongólia, Kína) fennálló időjárási viszonyok és Kína esetében a politikai helyzet (egy-egy terület esetleges ideiglenes lezárása). Az eredeti pályázatban a következő területek feltárását terveztük: Nyugat-Mongólia ojrátok-lakta vidékei (Uvsz és Hovd megye), az északi darhat területek (Hövszgül). Ezen megyék több járásának a terepkutatása megvalósult, és a területet határoló megyék kutatásba való bevonásával bővült is. Ugyancsak – összhangban a tervezettel – sikeres terepkutatást végeztünk Kína Csinghaj tartományának ojrátjai között. A tervezett területek közül csak a Kína Hszincsiang (Xinjiang) tartományában élő ojrátokhoz nem jutottunk el. Ennek fő oka a politikai bizonytanság és az ott végzendő kutatás elé tornyosuló szervezési és anyagi nehézségek voltak. Viszont a projektidőszakban sikerült olyan tudományos kapcsolatokat kiépíteni (a göttingeni és pekingi konferenciák során), mely a jövőben lehetővé tehet egyéni kutatóutakat (több kutató utazása szintén bizonytalannak tűnik) a hszincsiangi ojrátok között.

A 2012–2013-as időszak

Két terepkutatás valósult meg az eltelt időszakban:

1. „Klasszikus” terepmunka Kína: Csinghaj tartományában (2012. július–augusztus, résztvevő: Balogh Mátvás). A kutató a többnyelvi környezetben élő ojrátok nyelvi helyzetét vizsgálta. A veszélyeztetett nyelvek közé sorolt henani (de a környéken más falvakban is beszélt) ojrátok között is végzett terepmunkát. A hangfelvételek alapján jól megállapítható, hogy a henani és környékbeli ojrát mennyire őrizte meg nyugat-mongolos sajátosságát és mennyire került a tibeti és a kínai többségi környezet hatása alá. Az anyag feldolgozása alapul szolgált a 2014-es kutatásnak, melyhez külső forrást is sikerült mozgósítani (cf. 2014–2015-ös időszak).

2. A mongóliai buddhizmus archívumi kutatása Mongóliában, Ulánbátorban, valamint Töv, Arhangaj és Bulgan megyékben (2012. július, résztvevő: Szilágyi Zsolt). A kutatóút célja a korábban megkezdett munka folytatása volt az említett megyék több buddhista kolostorában, valamint archívumi és könyvtári kutatás a Mongol Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének könyvtárában. A korábbi expedíciós időszakban már felkeresett buddhista kolostorokban vizsgálta a buddhizmus jelenlegi társadalmi szerepét, a szertartásokat, a szerzetesek mindennapi életét.

A 2013–2014-es időszak

„Klasszikus” terepmunka Mongóliában, Hövszgül megyében (2013. július–augusztus, résztvevő: Avar Ákos). A mongóliai népcsoportok nyelvi és kulturális helyzetének a

feltérképezésének és a meglévő adatbázis bővítése céljából Mongólia Hövszgül megyéjében végeztünk terepkutatást. A terepmunka céljai (összhangban a team és az ez évi terepkutatás vezetőjének témáival): nyelvjárási és folklóranyagok gyűjtése, a népi gyógyászzal és a vallási újjáéledéssel kapcsolatos adatok dokumentálása, az anyagi kultúra, az állattartással kapcsolatos tevékenységek vizuális rögzítése, a Dayan Degereki-kultusz mai állapotának dokumentálása, a mongolok hagyományos ökológiai tudásának vizsgálata. Dolgoztunk az újjáéledő mongóliai buddhizmus egyik emblematikus alakjával, Galbábadrah szerzetessel, akivel korábbi projektidőszakokban már többször is készült interjú. Ez alkalommal az eddigi anyagainkhoz kapcsolódó kiegészítések és pontosítások mellett a szinkretikus mongol vallásgyakorlásról (népi buddhizmus) gyűjtöttünk további adatokat.

A 2014–2015-ös időszak

A projekttervezettel összhangban valósítottuk meg a terepkutatást, melyhez jelentősen hozzájárult, hogy sikerrel pályáztunk társfinanszírozásra is. A SOAS Hans Rausing Endangered Languages Documentation Project (ELDP) pályázójaként támogatást kaptunk a terepmunka költségeinek részbeni fedezésére és anyagaink (hangfelvételek, átírás, fotódokumentáció) megjelentek az Endangered Languages Archive on-line adatbázisában is (elar.soas.ac.uk).

1. „Klasszikus” terepmunka Kína Csinghaj tartományában (2014. július–augusztus, résztvevők: Balogh Máttyás és Rottár Máté PhD-hallgató). A terepmunka célja a henani ojráság veszélyeztetett nyelvének a kérdőíves kutatása volt. Az anyagunk mint egy leletmentés megőrzi a nyelvtani fordulatokat és a szókincset, mely a jövőben a nyelv „revitalizálásához” jó alapot nyújthat.

2. „Klasszikus” terepmunka Közép- és Középnugat-Mongólia megyéiben (2014 július–augusztus, résztvevők: Avar Ákos és Jevgenyija Subina PhD-hallgató). A kutató-team egy-egy témájához szükséges a határos területek anyagi és szellemi kultúrájának az adatolása is. Avar Ákos a később ebben az évben megjelent és az expedíciós kutatásainkhoz jól illeszkedő könyvéhez (*A természet és az ember a hagyományos mongol gondolkodásban. Humánökológiai megközelítésű feldolgozás*) gyűjtött fontos anyagokat Mongólia középső területein. A terepmunka célja a korábbiakkal összhangban a nyelvjárási és folklóranyagok gyűjtése, a vallási képezetek és természetértelmezése témakörében dokumentáció készítése, az anyagi kultúra, az állattartással kapcsolatos tevékenységek vizuális rögzítése volt, valamint a hagyományos ökológiai tudásra vonatkozó információk gyűjtése (korábban elkezdett kutatóprogram folytatása). A terepkutatás első részében a vidéki nomád lakosságot érzékenyen érintő bányák térhódításával és azok hatásával kapcsolatban is gyűjtöttünk adatokat. A legelőterületek külföldi cégek általi kisajátítása és több évtizedre történő lefoglalása a nomádok korábbi életvitelét alapjaiban változtatja meg, ugyanakkor anyagi haszonhoz is juttathatja őket. E saját kultúrán belüli ellentmondás különféle émikus magyarázatok megszületéséhez vezetett, amelyek integrálni igyekeznek ezeket a hagyományosan elítélendőnek tartott modern jelenségeket a mai mongol gondolkodás rendszerébe.

3. Az évben alkalmunk volt egy a projekthez kapcsolódó terepmunka megvalósítására is az ojrásághoz tartozó, Oroszországban élő kalmükök között. Kalmükiai terepmunkánk (résztevők: Avar Ákos és Jevgenyija Subina) elvégzésében az Orosz Tudományos Akadémia Elisztai Intézetének munkatársai működtek közre. Az adatközlők felkeresésében és a vidéki utunk megszervezésében nyújtott segítségüknek köszönhetően rövid idő alatt igen nagy mennyiségű értékes videó- és hangfelvételt készíthettünk. A gyűjtött anyagok között szerepelnek népdalok, közmondások, a Dzsangar eposzból előadott részletek, a hagyományos kalmük állattartással kapcsolatos adatok, a kalmükök kitelepítéséről és szibériai száműzetéséről szóló történetek.

A 2015–2016-os időszak

A 2015-ös évben megvalósult a tervezett kutatás keretében Avar Ákos vezetésével egy hallgatói team végzett terepmunkát Uvsz megyében, ami az expedíciós projekt elmúlt több mint két évtizedében kiemelt régióknak számított. A nyugat-mongóliai ojráság nyelvi és kulturális helyzetének a dokumentálása egy felől újabb anyagokkal gyarapítja az expedíciós archívumot, másfelől fontos adatokkal szolgál arról, hogy miként változott a nyelvi-nyelvjárási helyzet, továbbá, hogy őrződnek meg vagy változnak a hagyományos műveltség egyes elemei, hogyan hatott az ojrát kisebbségre a többségi halha környezet.

1. „Klasszikus” Nyugat-Mongóliában Uvsz megyéjében (2015 július–augusztus, részttevők: Avar Ákos, továbbá Bán Kornélia, Éliás Boglárka, Fahidi Csaba hallgatók). A terepmunka célja: nyelvjárási és folklóranyagok gyűjtése, a népi gyógyászattal és a vallási újjáéledéssel kapcsolatos adatok dokumentálása, az anyagi kultúra, az állattartással kapcsolatos tevékenységek vizuális rögzítése, a hagyományos ökológiai tudásra vonatkozó információk gyűjtése, a '90-es években felkeresett adatközlők, helyi gyógyítók és sámánok rokonainak és leszármazottainak felkeresése, velük történő riportok készítése. A terepkutatásunk további célja volt a bajit folklór és nyelvjárási anyagok gyűjtése mellett a Belső-ázsiai Tanszék és az Altajisztikai Kutatócsoport által a '90-es évek elején és végén felkeresett helyi sámánok mai tevékenységének, illetve hagyományaik folytatásának vizsgálata. Sajnos az akkori adatközlők közül ma már csak egy ember él, viszont Jamán sámánasszony és lánya, Csulún tevékenységének hatása mindmáig érzékelhető, illetve a helyiek számos történetet őriznek róluk. Ugyanakkor számos fiatal sámán is megkezdte működését azóta, akik közül többekkel sikerült találkozunk, s velük riportokat készíteni, valamint két szertartást is dokumentálni. A 2016 évi hosszabbítási időszakban – Avar Ákos vezetésével és önállóan is – hallgatók (Fahidi Csaba, Éliás Boglárka és Bán Kornélia) végeztek gyűjtőmunkát az expedíciós archívum számára és a saját külön kutatási témájuk publikálásához. A cél az expedíciós tematikában saját, önálló tanulmányokhoz való anyaggyűjtés volt a Hovd megyei dzahcsinok, a hövszögöli halhák és darhatok, valamint a közép-mongóliai halhák között.

Az egyes kutatásokat részletes bemutatása megtalálható az éves bontású beszámolómban.

MÉRHETŐ EREDMÉNYEK ÉS NYILVÁNOSSÁGUK

Konferenciák

A terepmunka és anyagfeldolgozás eredményessége két fontos módon mérhető: az egyik a publikációk megjelenése, a másik a konferencia-részvételek.

A projekt beadása időszakában a konferenciák csak általánosságban tervezhetők, ezért a témánkban kiemelkedően fontos nemzetközi fórumokra való eljutás miatt néhányszor szükséges volt a keretátcsoportosítás igénylése. A részjelentésekben részletesebben megtalálhatóak azok a fórumok, amelyeken a mongolisztikai műhelyünk terepkutatáshoz kapcsolódó kutatásait nemzetközileg is megismertettük és nem csak a mongolistákkal, hanem más tudományos diszciplínával foglalkozó kutatókkal is. A költségátcsoportosításoknak köszönhetően a teamből többen is résztvehettünk különböző fórumokon: Krakkó (2012, 1 fő), Berlin (2013, 1 fő). Budapest, Károli Egyetem (2013, 1 fő), Budapest, ELTE–Ótani Egyetem Japán (2013, 1 fő), Bécs (2013, 1 fő), Göttingen (2014, 2 fő), Varsó (2014, 4 fő), Budapest, ELTE (2015, 3 fő), Peking (2015, 2 fő), Ulánbátor (2015, 3 fő), Budapest, Pázmány Egyetem (2016, 1 fő), Ulánbátor (2016, 3 fő).

Saját szervezésű konferenciák, workshopok, melyeken a terepkutatásaink eredményeit is bemutattuk:

2012. március, Budapest – *Strategies of the Intercultural Dialogue in an Interethnic Milieu – The Monguors their Language and Culture*. A TÁMOP-támogatású workshopon a korábbi expedíciós anyagok is bemutatásra kerültek (résztevők a teamből: Birtalan Ágnes, Balogh Mátyás, Rottár Máté; cf. <http://innerasia.hu/monguor/workshop2012/>).

2012. november, Budapest – Emlékezés Ligeti Lajos születésének 110. évfordulója alkalmából (A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében). A konferencián bemutattuk az expedíció történetét és az eddigi eredményeket (résztevők a teamből: Birtalan Ágnes, Balogh Mátyás, Rákos Attila).

2013. július, Budapest – Az OTKA-projekthez szorosan kapcsolódott a Tanszék által szervezett nemzetközi konferencia (*Mongolian Studies Towards the 21st Century. Hungaro-Korean-Mongolian Joint Conference*, 2013 július 3–4.), melyen a magyar résztvevők (oktatók és doktoranduszok) többsége az expedíciós adatbázis anyagait felhasználva adott elő. A konferencia programja és a nemzetközi visszhang: <http://innerasia.hu/event/mongolian-studies-conference-2013>.

2015. április, Budapest – *Mongolian Buddhism– Past, Present Future* címmel az ELTE Bölcsészettudományi Karán sor került a mongol buddhizmus kutatásának szentelt első európai helyszínű, nemzetközi workshopra, melyen a team tagjai közül többen is a terepkutatási anyagból adtak elő (<http://innerasia.hu/event/mongolian-buddhism-conference-2015/Mongolian-Buddhism-2015-Program.pdf>).

Publikációk

A különböző műfajú publikációkban, melyek a kutatási időszakban megjelentek mind a korábbi, mind pedig az újonnan gyűjtött anyagokat igyekeztünk feldolgozni. Ennek eredményeként két könyv nyomtatott formában, két könyv DVD formátumban jelent meg, valamint számos gyűjteményes kötetben láttak napvilágot az eredményeink. A beszámolóhoz csatolt listában csak azokat a kiadványokat tüntettük fel, amelyekben a pályázat hivatkozási száma megtalálható.

A kiadványok open access elérhetőségét igyekszünk biztosítani (real.mtak.hu, eltereader.hu, academia.edu, stb.), kivéve azon folyóiratok, gyűjteményes kötetek esetében, amelyeket jogi következményekkel járó copyright véd (ezeknél is törekszünk a mielőbbi megegyezésre a kiadókkal az open-access biztosítása érdekében).

Kiadás alatt vannak a projekt során készült alábbi tanulmányok:

Balogh Mátyás: The Demise of Oirat in the Henan Region of Qinghai and the Mongolization of a Mongol Autonomous County. In: *Түүхүйн судлал* (Historical Studies) Ulaanbaatar, (várhatóan 2017)

Birtalan Ágnes: Buddhista kozmológiai elemek a mongol népvallásban (További adatok a nyugat-mongóliai dzahcsinok hegykultuszához). In: *Szent hegyek, szent emberek*. Szerk. Hamar Imre – Kósa Gábor – Gelle Zsóka. Budapest, L'Harmattan, 31 kéziratoldal (várhatóan 2016)..

Birtalan, Ágnes: Between the Himalayas and Inner Asia – The Mongolian Case. In: *Third International SEECHAC Colloquium, Austrian Academy of Sciences, Vienna. Interaction in the Himalayas and Central Asia: processes of transfer, translation and transformation in art, archaeology, religion and polity from antiquity to the present day*. Wien, ÖAW, 12 beszerkesztett oldal (várhatóan 2016).

Birtalan, Ágnes: Dayan Dērx, A Mongolo-Tibetan “Cross-Cultural” Deity. In: *Quaestiones Mongolorum Disputatae*. Ed. by B. Oyunbilig. Tokyo (periodika), 11 kéziratoldal (várhatóan 2016 vagy 2017).

Disszertációk

A korábbi és jelen időszak anyagait feldolgozó publikációk mellett a fiatal kutatók tudományos előmenetele, a fokozatszerzés is kiemelt szerepet játszik a projektben. A korábbi időszakban a résztvevő kutatók közül terepmunka alapján készített disszertációt Avar Ákos és Balogh Mátyás, a jelen időszakban (2016) készült el és került megvédésre Rákos Attila ojrát nyelvi anyagokat feldolgozó disszertációja: *Synchronic and Diachronic Comparative Analysis of the Oirad Dialects*. A kutatásban résztvevő hallgatók közül három, Rottár Máté (PhD-hallgató), Fahidi Csaba (PhD-hallgató) és Bán Kornélia (MA-s mongolista) szintén terepanyagokra építi PhD témájának kutatását.